

Γεώργιος Λεβενιώτης

Λέκτορας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

e-mail: leveniot@hist.auth.gr

**Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΣΤΗ
ΧΕΡΣΟΝΗΣΟ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ ΚΑΙ Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΣΤΗΝ
ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 7^Ο ΑΙ.**

Περίληψη: Η εργασία εξετάζει συνδυαστικά τις πληροφορίες των αφηγηματικών και λοιπών γραπτών πηγών, τα αρχαιολογικά ευρήματα και άλλα ιστορικά τεκμήρια, για να υποστηρίξει ότι η μόνιμη εγκατάσταση των σλαβικών φύλων νοτίως του Δούναβη πραγματοποιήθηκε μετά τις αρχές του 7^{ου} αι. μ.Χ. Επίσης επιχειρεί να καταδείξει ότι ο βυζαντινός κρατικός έλεγχος συνέχισε να υφίσταται αδιάλειπτος, παρά τα όποια προβλήματα, στις νοτιότερες περιοχές των Βαλκανίων, όπου τα σλαβικά φύλα αναγνώρισαν σύντομα την αυτοκρατορική κυριαρχία, αλλά ακόμη και στις βορειότερες και ανατολικότερες περιφέρειες της Χερσονήσου του Αίμου, δηλαδή στον Κάτω Δούναβη, τουλάχιστον μέχρι τη βουλγαρική εγκατάσταση του 680/81 μ.Χ.

Λέξεις κλειδιά: Βυζάντιο, αυτοκρατορία, κυριαρχία, Σλάβοι, σλαβικά φύλα, Χερσόνησος Αίμου, επιδρομές, εγκαταστάσεις, 7^{ος} αι., Δούναβης, Ελλάδα, Θεσσαλονίκη, Μακεδονία, πόλεις, φρούρια, αρχοντίες, σκλαβηνίες, κείμενα, σφραγίδες, κεραμική, νομίσματα, πόρπες.

Ένα από τα σημαντικότερα ερευνητικά προβλήματα που παρουσιάζει η μελέτη των μεσαιωνικών σλαβικών εγκαταστάσεων στα Βαλκάνια, ειδικά στο νοτιότερο γεωγραφικό τμήμα των τελευταίων, αποτελεί η (ακόμη και *grosso modo*) χρονολόγηση της συγκεκριμένης ιστορικής εξέλιξης. Σημαντικό μέρος της παλαιότερης αλλά και της σύγχρονης έρευνας τοποθετεί την απαρχή της μόνιμης παραμονής των σλαβικών φύλων στην ευρύτερη περιοχή κάπου ανάμεσα στους 6^ο - 8^ο αι.¹. Ο Κ. Παπαρρηγόπουλος, βασιζόμενος κυρίως στις

1 Μπαζαίου-Barabas Θ - Κ. Νικολάου, *Ελληνικός χώρος και πρώιμοι Σλάβοι, Βούλγαροι, Σέρβοι* (6^{ος}-15^{ος} αι.). *Αναλυτική βιβλιογραφία* [ΕΙΕ. ΙΒΕ], Αθήνα 1992 (για την παλαιότερη βιβλιογραφία); Stavridou-Zafra A., “Slav Invasions and the Theme Organization in the Balkan Peninsula”, *Βυζαντινά* 12 (1992), 165-179; Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου 1993; Schramm G., “Venedi, Antes, Sclaveni, Sclavi: Frühe Sammelbezeichnungen für slawische Stämme und ihr geschichtlicher Hintergrund”, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 43 (1995), 161-200; Μίντσης Γ.Ι., “Ξενικές εγκαταστάσεις στη μεσαιωνική Μακεδονία (Το πρόβλημα των σλαβικών εποικισμών στη διεθνή βιβλιογραφία)”, *Βυζαντινά* 15 (1995), 155-176; Tachiaos A.-A., *Greeks and Slavs*, Thessaloniki 1997; Olajos Th., “Quelques remarques sur une peuplade slave en Hellade”, *VV* 55 (80.2) (1998), 106-110; Αναγνωστάκης Η., “Οι πελοποννησιακοί σκοτεινοί χρόνοι: Το σλαβικό πρόβλημα. Μεταμορφώσεις της Πελοποννήσου ή της έρευνας;”, *Οι μεταμορφώσεις της Πελοποννήσου* (4^{ος}-15^{ος} αι.) [ΕΙΕ. «Επιστήμης Κοινωνία». Ειδικές μορφωτικές εκδηλώσεις], Αθήνα 2000, 19-34; Ζερλέντης Π.Γ., *Μηλιγγοί και Έξερται Σλάβοι* εν

μαρτυρίες των αφηγηματικών πηγών και χωρίς να έχει στη διάθεσή του αρχαιολογικά και άλλα τεκμήρια και αναφορές που είναι σήμερα γνωστά, είχε πρώτος υποστηρίξει ορθά κατά τον 19^ο αι. ότι, παρά τις συνεχείς αβαρο-σλαβικές επιδρομές στα αυτοκρατορικά εδάφη, μόνιμες σλαβικές εγκαταστάσεις σε αυτά δεν είχαν πραγματοποιηθεί έως και τα τέλη του 6^{ου} αι. (αντίθετα δηλαδή με όσα είχε υποστηρίξει αρχικά ο J.-Ph. Fallmerayer και αργότερα επιπρόσθετοι σημαντικοί ερευνητές, όπως λ.χ. οι E. Curtius, G. Finlay, J.-W. Zinkeisen, C. Jireček, F. Dvornik, A. Pernice, J.B. Bury, H. Baynes και L. Niederle). Ανάλογη γνώμη εξέφρασαν αργότερα και οι K. Hopf και Δ.Α. Ζακυθινός². Σύμφωνα μάλιστα με τον νεότερο F. Barišić, η αποφασιστική και μαζική σλαβική εγκατάσταση στη νότια Βαλκανική πραγματοποιήθηκε γύρω στα 614-618. Ο ίδιος ερευνητής κατέδειξε με πειστικό τρόπο ότι στα χρόνια βασιλείας του αυτοκράτορα Φλαβίου Φωκά (602-610)³ δεν είχαν ακόμη σημειωθεί ευρείες αβαρο-σλαβικές επιδρομές και διεισδύσεις και, το βασικότερο, εγκαταστάσεις στα αυτοκρατορικά εδάφη⁴.

Ο 7^{ος} αι. υπήρξε η απαρχή των λεγόμενων «σκοτεινών αιώνων», οι οποίοι αποκαλούνται έτσι εξαιτίας της ανεπάρκειας ιστορικών πηγών. Κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου σημειώθηκαν κοσμοϊστορικές πολιτικές και θρησκευτικές αλλαγές, οι οποίες μάλιστα ενίσχυσαν παράλληλα και ουσιαστικά συνέβαλλαν στην ολοκλήρωση ήδη υπάρχουσών κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών τάσεων και μεταβολών (π.χ. παρακμή αστικού βίου, κάμψη διαπεριφερειακής εμπορικής δραστηριότητας, υποχώρηση παιδείας και «εξαγροτισμός» της κοινωνίας). Στα τέλη του 7^{ου} αι. είχαν πλέον διαμορφωθεί εντελώς διαφορετικές πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες στον ευρύτερο μεσογειακό κόσμο, οι οποίες σηματοδοτούσαν οριστικά το τέλος της ύστερης αρχαιότητας και την απαρχή των μεσαιωνικών χρόνων. Ειδικά η ταχύτατη αραβική επέκταση στη Μέση Ανατολή και στη βόρεια Αφρική, εις βάρος της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και της Σασσανιδικής Περσίας, αλλά

Πελοποννήσω, Ερμούπολη 2000 (α' έκδ. 1922); Curta 2001, 106-107; Του ιδίου 2004; Avraméa A., "Les Slaves dans le Peloponnèse", στο Κουντούρα-Γαλάκη 2001, 293-302; Ταρνανίδης I.X., «Οι κατά Μακεδονίαν Σκλαβήνοι»: Ιστορική πορεία και σύγχρονα προβλήματα προσαρμογής, Θεσσαλονίκη 2001; Ηλιάδη 2003; Παπαδημητρίου 2004; Chrysos 2007; Δαπέργολας N., *Σλαβικές εγκαταστάσεις στη Μακεδονία από τον 7^ο έως και τον 9^ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2008; Morfakidis F.M. - O.M. Casas (eds.), *Fuentes griegas sobre los eslavos. I. Expansión y establecimiento de los eslavos en la península Balcánica* [Centro de Estudios Bizantinos Neogriegos y Chipriotas. Biblioteca de Textos Bizantinos], Granada 2009; Γιαννόπουλος Π., "Βυζάντιο και Σλάβοι: από την αντιπαράθεση στη συμβίωση", *Βυζαντινός Δόμος* 17-18 (2009-2010), 15-32; Χατζηαντωνίου Ε., "Συμβολή στον εντοπισμό της σλαβικής εγκατάστασης των Δρουγουβιτών", στο Κορρές Θ. - Π. Κατσώνη - Ι. Λεοντιάδης - Α. Γκουτζιουκώστας (eds.), *ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ. Τιμητικός τόμος για την ομότιμη καθηγήτρια Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα*, Θεσσαλονίκη 2011, 105-133; Λεβενιώτης 2012-2013, 81f.; Λεβενιώτης 2012-2013 (για τα τοπωνύμια).
2 Παπαρρηγόπουλος K., *Περί τῆς ἐποικίσεως σλαβικῶν τινῶν φύλων εἰς τὴν Πελοπόννησον* [Βιβλιοθήκη ιστορικών μελετῶν 203], ἐν Ἀθήναις 1843, 8, 30-31, 45-46, 99-100; Hopf K., *Οἱ Σλάβοι στὴν Ελλάδα. Ἀνασκευὴ τῶν θεωριῶν τοῦ Φαλμεράγιερ*, νεοελλην. ἀπόδ. Γ. Κουσούνελος, Ἀθήνα 1995, 19 (α' έκδ. Leipzig 1867); Ζακυθινός Δ.Α., *Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι. Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ*, Ἀθῆναι 1945, 23-27.

3 Barišić 1956, 73f.; Σπράτος A.N., "Ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκά (602-610)", *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τόμος Ζ'. Βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς. Πρωτοβυζαντινοὶ χρόνοι*, Ἀθῆναι 1978, 222-243; Λουγγής 1985, 140f.; Καραγιαννόπουλος I.E., *Ἱστορία Βυζαντινοῦ κράτους. Τόμος Β'. Ἱστορία μέσης βυζαντινῆς περιόδου (565-1081)*, Θεσσαλονίκη 1991, 55-59; Χριστοφίλοπούλου A., *Βυζαντινὴ ἱστορία. Α' 324-610*, Θεσσαλονίκη 1996, 322f.; Haldon 1990, 36f.; Olster 1993, 49f.; Kaegi 2007, 41f.

4 Barišić 1956, 73f.; Barišić 1969, 11f.

και η σταδιακή ισχυροποίηση των Φράγκων στη δυτική Ευρώπη συγκρότησαν τελικά, ως πολιτικές εξελίξεις, ένα νέο διεθνές περιβάλλον⁵.

Ο 7^{ος} αι. υπήρξε ωστόσο και η εποχή της μόνιμης εγκατάστασης των σλαβικών φύλων στο εσωτερικό των Βαλκανίων. Την άποψη αυτή, την οποία θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε περαιτέρω και να τεκμηριώσουμε με επιπρόσθετα στοιχεία στο συγκεκριμένο άρθρο, αποδέχεται πλέον ορθά σημαντικό μέρος της σύγχρονης έρευνας⁶. Πολλοί ωστόσο συγγραφείς εξακολουθούν να εκφράζουν διαφορετική γνώμη⁷. Μία επανεξέταση του

5 Σπράτος Α.Ν., *Τὸ Βυζάντιον στὸν Ζ' αἰώνα*, τ. Α' - Στ', Ἀθήναι 1965-1977; Yannopoulos P., *La société profane dans l'Empire byzantin des VIIe, VIIIe et IXe siècles*, Louvain 1975; Köpstein H. - F. Winkelmann (eds.), *Studien zum 7. Jahrhundert in Byzanz. Probleme zur Herausbildung des Feudalismus* [BBA 47], Berlin 1976; Lilie R.-J., *Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber. Studien zur Strukturwandel des byzantinischen Staates im 7. und 8. Jahrhundert* [MBM 22], München 1976; Winkelmann F. (ed.), *Byzanz im 7. Jahrhundert. Untersuchungen zur Herausbildung des Feudalismus* [BBA 48], Berlin 1978; Λουγγής 1985; Brandes W., *Die Städte Kleinasien im 7. und 8. Jahrhundert* [BBA 48], Amsterdam - Berlin 1989; Του ιδίου, *Finanzverwaltung in Krisenzeiten. Untersuchungen zur byzantinischen Administration im 6.-9. Jahrhundert* [FBR 25], Frankfurt a.M. 2002; Olster 1993; Haldon 1990; Κουντούρα-Γαλάκη Ε., *Ο βυζαντινός κλήρος και η κοινωνία των «σκοτεινών αιώνων»*, Αθήνα 1996; Reinink G. J. - B. H. Stolte (eds.), *The Reign of Heraclius (610-641): Crisis and Confrontation* [Groningen Studies in Cultural Change, v. II], Leuven - Paris - Dudley MA 2002; *Ηράκλειος. Ο σκοτεινός 7^{ος} αιώνας* [Ιστορικά 169. Ελευθεροτυπία, 23 Ιαν. 2003], Αθήνα 2003; Κουντούρα-Γαλάκη Ε. (ed.) 2001; Λεοντσίνη Μ., *Κωνσταντίνος Δ' (668-685). Ο τελευταίος πρωτοβυζαντινός αυτοκράτορας* [ΕΙΕ. ΙΒΕ. Μονογραφίες 7], Αθήνα 2006; Saradi H.G., *The Byzantine City in the Sixth Century. Literary Images and Historical Reality* [Society of Messenian Archaeological Studies], Athens 2006; Kaegi, *Ηράκλειος* (όπως σημ. 3); Brubaker L. - J. Haldon, *Byzantium in the Iconoclastic Era, c. 680-850: A History*, Cambridge - New York 2011.

6 Cf. Ferjancić 1984, 108; Baratte 1984, 164; Haldon 1990, 43f.; Curta 2004, 538-539; Ziemann D., *Vom Wandervolk zur Großmacht. Die Entstehung Bulgariens im frühen Mittelalter (7.-9. Jh.)* [Kölner historische Abhandlungen 43], Köln - Weimar - Wien 2007, 115-123; Cheynet J.-Cl., "Τα Βαλκάνια", στο Cheynet et alia 2011, 605-636, ειδικά 607-608. Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν, λίγο ή πολύ, μια πιο σταδιακή κατάρρευση του συνόρου από την εποχή του Φωκά και κυρίως στις αρχές της βασιλείας του Ηρακλείου. Βλ. Lilie 1985, 17, 42-43; Olajos 1985, 506f.; Curta 2001, 106-107; Zahariade 2006, 231; Morrisson C., "Τα γεγονότα / χρονολογική περιδιάβαση", στο Morrisson et alia 2007, 77-125, ειδικά 120f.; Καρδαράς 2010, 103f.

7 Cf. Lemerle P., *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherches d'histoire et d'archéologie*, Paris 1945, 114; Lemerle 1981, τ. II, 171-193; Nestor 1963, 51-53; Charanis P., "Nicephorus I, the Savior of Greece from the Slavs (810 A.D.)", *Byzantina-Metabyzantina* 1 (1946), 75-92; Bon A., "Les Slaves en Grèce et dans le Péloponnèse. Méthode et resultants acquis", *Actes du Xe Congrès International d'Études Byzantines (Istanbul, 15-21.IX.1955)*, Istanbul 1957, 206-207; Tăpkova-Zaimova 1964, 116; Tăpkova-Zaimova 1966, 132; Maksimović 1964, 269f.; Evert-Kappesowa H., "Recherches sur la colonisation slave à Byzance", *RESEE* 7.1 (1969), 63-71; Ανδρέου Α., "Η κάθοδος των Σλάβων στη Βαλκανική κατά τον 6^ο αι. μ.Χ.", *Λόγος και πράξη* 46 (Αθήνα 1991); Του ιδίου, "Η πρώτη επείκηση των Σλάβων στη Βαλκανική κατά τον 6^ο - 8^ο αι. και η αφομοίωσή τους από τους Βυζαντινούς", *Εταιρία* (Φλώρινα 1991); Danforth L.M., *Η μακεδονική διαμάχη. Ο εθνικισμός σε έναν υπερεθνικό κόσμο*, μτφρ. Σ. Μαρκέτος - επιμ. Ε. Παπαταξιάρχης [Εθνογραφίες], Αθήνα 1999 (α' έκδ. Princeton 1995), 40; Βρυώνης Σ., *Η καθ' ἡμᾶς Ανατολή. Η πνευματική παράδοση του μεσαιωνικού ελληνισμού στον σλαβικό και τον ισλαμικό κόσμο*, μτφρ. Α. Γυϊόκα [Βιβλιοθήκη Σλαβικών Μελετών 6], Θεσσαλονίκη 1995, 26f.; Pap L., "A Contribution to the Solution

προβλήματος είναι, κατά συνέπεια, αρκετά χρήσιμη. Εκτός αυτού ωστόσο θα μελετήσουμε και το ακόμη πιο αμφιλεγόμενο ζήτημα της έκτασης της βυζαντινής κυριαρχίας στη Χερσόνησο τῶν Αίμων κατά τη διάρκεια τῶν 7^{ου} αι. Όπως ἔχουμε εξάλλω επανειλημμένα επισημάνει, η παλαιά θεωρία περί Ὑλκληρωτικής κατάρρευσης της αὐτοκρατορικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια κατά τῶν 7^{ου} - 8^{ου} αι. Ὑσιαστικά αναπαράγεται, εσφαλμένα κατά τη γνώμη μας, στη σύγχρονη ιστοριογραφία και χαρτογραφία⁸.

Η μελέτη των σλαβικών εγκαταστάσεων και των ευρύτερων επιπτώσεών τῶν στη Χερσόνησο τῶν Αίμων είχε αρχικά στηριχθεί, και σε ὕψιστες περιπτώσεις εξακλῶνθαι μάλιστα να βασίζεται αποκλειστικά, στη μελέτη των αφηγηματικών κειμένων. Πῶς ἐξ αὐτῶν παρῴσιασαν ωστόσο πῶς κίλα προβλήματα, γεγῶς πῶς ὤηγησε παλαιότερες ἀλλὰ και νεότερες ερευνήτες σε εσφαλμένα συμπεράσματα σχετικά με τις ἀρχές των σλαβικών εγκαταστάσεων συνῶικά στα Βαλκάνια και φυσικά στις νῶιότερες ἐλληνόφωνες περιφέρειες της συγκεκριμένης γεωγραφικής περιῶης.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα πῶς ὤηγεί σε παρερμηνείες ἀπῶελεί η *verbatim* ἀπῶῶρή χωρίων συγγραφέων τῶν 6^{ου} αι. πῶς ἀναφέρεται στις ἀβαρῶ-σλαβικές ἐπιδρῶμές, κυρίως τῶν πρῶκτῶς Μενάνδρῶ, τῶν σῶλαστικῶν Εὐάγριῶ, τῶν Σύρῶ ἐπισκόπων Εφέσῶ Ιωάννη ἀλλὰ και μεταγενέστερων κειμένων, ὡπως λ.χ. τῶν Χρῶνικῶν της Μῶμεμβασίας ἢ τῶν σῶλιζ τῶν ἀρχιεπισκόπων Καισαρείας Ἀρέθα (ca. 932)⁹. Οι συγκεκριμένες μαρτυρίες χαρακτηρίζονται ωστόσο ἀπὸ υπερβολές, συγκεκριμένες ἀναφορές, γεωγραφικά και ἄλλα σφάλματα, ὡπως λ.χ. η χρήση του ὀρου «Ἐλλάς» («*Graecia*» στις δυτικές μεσαιωνικές πηγές), ο ὀποῖος ὑποῶηλυνε τότε στην πραγματικότητα το Ἰλλυρικό ἢ την ἀρχαία Ἰλλυρία ἢ τις περιοχές που ἐκτεῖνονταν μεταξύ Σιγγιδόνας - Ἀγχιῶλου Βουλγαρίας και ὄχι την νοτιότερη ἀρχαία Ἐλλάδα. Οι τελευταίες ἀναφορές διακρίνονται γενικά ἀπὸ ἔλλειψη ἀξιοπιστίας, ἀκόμη και ἀν ὀ ὀρος Ἐλλάς ὑποῶηλυνε πραγματικά τις νοτιότερες βαλκανικές ἐπαρχίες και ἔίχε χρησιμοποιηθεί ἀπὸ τον Μενάνδρο, για να τονιστεί το μέγεθος των ἀβαρο-σλαβικών ἐπιδρομῶν, ὡπως θεωρεῖ π.χ. ο σύγχρονος μελετητής της πρῶιμης ιστορίας των σλαβικών φύλων F. Curta¹⁰.

Το ἴδιο συγκεκριμένες, τουλάχιστον για τις προαναφερθείσες περιοχές, ὑπῆρξαν και οι γεωγραφικές γνώσεις των δυτικών συγγραφέων της ἐποχῆς, ὡπως π.χ. του ἐπισκόπου Σεβίλλης Ἰσιδώρου (†636), του ἡγουμένου Ἰωάννη Βιλαρενσίου († ca. 621) ἢ του ἐπισκόπου Eichstätt Willibaldus (ἀ' μισό 8^{ου} αι.). Η χρησιμοποίηση του ὀρου Ἐλλάς με τη σημασία του Ἰλλυρικού ἀπαντῶ ἐξῶλλου και σε ἄλλους συγγραφείς της ἐποχῆς, ὡπως π.χ. στον Ἰακῶβ, Ἐβραῖο ἀπὸ την Παλαιστίνη που δέχθηκε με τη βία το χριστιανικό βάπτισμα στην Καρχηδόνα

of some Slavic Migrations in the Early Middle Ages according to the Miracles of Demetrius of Thessalonica”, *Etnogenezis end ethnocultural contacts of Slavs. Works of VI International Congress of Slavic Archaeology*, Moscow 1997 (= <http://www.rastko.rs/arheologija/lpap-thessalonica.html>); Panov M.B., “On the Slav Colonization and the Ethnic Changes in Macedonia by the End of the 6th and the First Half of the 7th Century”, *Balkanica Posnaniensia* 11-12 (2001), 23-33; Bōskoski M., *Iminjata Makedonija i Makedonci vo srednovekovnite izvori / The Names Macedonia and Macedonians in Medieval Sources* [Kulturno Istorisko Nasledstvo na Republika Makedonija / Cultural and Historic Heritage of Republic of Macedonia 47], Skopje 2003, 60; Morrisson C. - J.-P. Sadini, “Ο ἔκτος αῖώνας. Οἱ πόλεις και ὁ ὀλος τους”, στο Λαῖου et alia 2006, τ. Α', 281-358, ἐιδικῶς 311; Bavant B., Το Ἰλλυρικό, στο Morrisson et alia 2007, 395-440, ἐιδικῶς 429.

8 Leveniotēs 2011, 295-296; Λεβενιώτης 2012-2013, 81.

9 Το Χρῶνικῶν της Μονεμβασίας στην παραλλαγή του κῶδικα Ιβήρων 329, φφ. 203α-β. Για το κείμενο αὐτό και για το σῶδιο του Ἀρέθα, βλ. κατωτ. Για το πρόβλημα των διαφορετικῶν χρονολογήσεων που χρησιμοποιούνται στη χειρόγραφη παράδοση του Χρῶνικῶν, βλ. Curta 2004, 535.

10 Curta 2004, 515.

επί αυτοκράτορα Ηρακλείου (α. 634)¹¹. Στις μαρτυρίες των προηγούμενων συγγραφέων επιχείρησαν διάφοροι ερευνητές, κατά τρόπο άκριτο και μη μεθοδολογικό, να θεμελιώσουν την αστήρικτη θεωρία περί «εκσλαβισμού της Ελλάδας» στα τέλη του 6^{ου} αι. Ειδική αναφορά θα πρέπει να γίνει εδώ στην υποτιθέμενη σλαβική εγκατάσταση στην Πελοπόννησο το 587/88, σύμφωνα με έμμεσες αναφορές ορισμένων βυζαντινών κειμένων και σχολίων:

Το ιδιόχειρο σχόλιο του αρχιεπισκόπου Καισαρείας Αρέθα, πιθανού συντάκτη του προβληματικού *Περὶ τῆς κτίσεως τῆς Μονεμβασίας Χρονικοῦ* (ca. 886-912 ή 932 ή 963-1018) σύμφωνα με τους J. Koder και Ο. Kresten¹², χρονολογείται γύρω στο 932 και περιλαμβάνεται στο προσωπικό αντίγραφο του Αρέθα του *Χρονογραφικοῦ συντόμου*, μικρού σε έκταση κειμένου που αποδίδεται στον πατριάρχη Κων/πόλεως Νικηφόρο Α' (806-815)¹³. Το σχόλιο αναγράφεται έναντι της αναφοράς της βασιλείας του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α' (802-811) και περιέχει, όπως και το κείμενο του *Χρονικοῦ τῆς Μονεμβασίας*, αναφορές περί κατοχής του δυτικού τμήματος της Πελοποννήσου επί 218 χρόνια «ὑπὸ τοῦ Σκλαυνηῶν ἔθνους» και περί φυγῆς και διασποράς τμήματος του γηγενούς ελληνικού πληθυσμού («τὰ ἐγγενῆ ἑλληνικά ἔθνη»). Εφόσον, κατά τα λεγόμενα του *Χρονικοῦ τῆς Μονεμβασίας*, το χρονικό διάστημα των 218 ετών ἔληξε κατά το 805, η σλαβική εγκατάσταση στην Πελοπόννησο χρονολογείται υποτιθέμενα στο 587/88¹⁴.

Το ίδιο χρονικό διάστημα αναπαράγεται και στο συνοδικό γράμμα (α. 1084) του πατριάρχη Νικολάου Γ' Γραμματικοῦ (1084-1111) προς τον αυτοκράτορα Αλέξιο Α' Κομνηνό (1081-1118). Ο Νικόλαος Γ' ανατρέπει σε πελοποννησιακή παράδοση αμφίβολης αξίας για να υποστηρίξει τα δίκαια της μητρόπολης Πατρών: κατά τον ίδιο, με χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α' η αρχιεπισκοπή Πατρών προήχθη σε μητρόπολη «*χάρη στο οφθαλμοφανές θαύματα που επετέλεσε ο κορυφαίος των Αποστόλων και πρωτόκλητος Ανδρέας κατά την καταστροφή των Αβάρων, οι οποίοι κατείχαν την Πελοπόννησο για 218 χρόνια και την είχαν αποκόψει από τη ρωμαϊκή αρχή, έτσι ώστε δεν μπορούσε να πατήσει το πόδι του σε αυτή Ρωμαίος· μάλιστα, μέσα σε μια ώρα όλοι αυτοί αφανίστηκαν μόνο με την εμφάνιση του πρωτοκλήτου και όλη χώρα επανήλθε στη ρωμαϊκή εξουσία*». Για την υποτιθέμενη κατάληψη της Ελλάδας από τους «Αβάρους» ο πατριάρχης Νικόλαος Γ' αντλεί από τον Ευάγριο¹⁵.

Ο Ε. Χρυσανθόπουλος υπέθεσε ότι το α' μέρος της ιβηριτικής παραλλαγής του *Χρονικοῦ τῆς Μονεμβασίας*, το σχόλιο του Αρέθα καθώς και οι μεταγενέστερες αναφορές του Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου περί σλαβικής ανταρσίας εναντίον της βυζαντινής αρχής

11 Charanis P., "Graecia in Isidore of Seville", *BZ* 64 (1971), 22-29; Karayannopoulos 1971; Curta 2001, 107.

12 Koder J., "Arethas von Kaisareia und die sogenannte Chronik von Monembasia", *JÖB* 25 (1976), 75-81; Kresten 1977, 15f.

13 Κουγέας Σ., "Επὶ τοῦ καλουμένου χρονικοῦ «Περὶ τῆς Κτίσεως τῆς Μονεμβασίας»", *Νέος Ἑλληνομνημων* 9 (1912), 473-480; Westerink L.G., "Marginalia by Arethas in Moskow Greek MS 231", *Byz.* 42 (1972), 144-244, ειδικά 197f., 241; Kislinger E., *Regionalgeschichte als Quellenproblem. Die Chronik von Monembasia und das sizilianische Demenna. Eine historisch-topographische Studie* [Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse Klasse. Denkschriften 294 = Veröffentlichungen der Kommission für die TIB 8], Wien 2001.

14 Lemerle 1963, 9-10; Kresten 1977, 72f.

15 Ράλλης Κ. - Μ. Ποτλής (eds.), *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων πατέρων*, τ. 5, Ἀθήνησιν 1859, 62-75, ειδικά 72. Αναλυτικά, βλ. Curta 2004, 534f.

στην ευρύτερη περιοχή της Πάτρας¹⁶, οι οποίες ανασκευάζουν πλήρως τα λεγόμενα του πατριάρχη Νικηφόρου Γ' περί υποτιθέμενης σλαβικής κυριαρχίας και φυγής του ελληνικού πληθυσμού (όπως και άλλες γραπτές μαρτυρίες, τα αρχαιολογικά ευρήματα αλλά και το σφραγιστικό υλικό), στηρίζονται σε κοινή παλαιά πηγή, από την οποία δανείζονται γενικές πληροφορίες αλλά και τη φραστική διατύπωση¹⁷. Η «είδηση» περί μακροχρόνιας (218 ετών) «αβαρικής» (= σλαβικής) κατοχής της Πελοποννήσου που παρέχει το *Χρῆνικόν*, την *Ζηῖα* απῶνεται Ζρισμένῃ ερευνητές ως αξιόπιστη, πρῆκυψε πιθανότατα μέσω τῶν συμφυρμῶν και της συγχώνευσης πρῆφῆρικών παραδόσεων και ειδήσεων περί βαρβαρικών επιδρῶν και επῆκίσεων, ἡ Ζηῖες όμως ανάγνεται σε τελείως διαφορετικές επῆχες: ίσως από την καταστρῶφική διείσδυση τῶν Γότθῶν αρχηγῶν Αλάρικῶν (τέλη 4^{ου} αι.) πῶν πρῆξένησε, ως πρωτῶφανές για την επῆχῃ τῶν γεγῶνός, ιδιαίτερη εντύπωση στῆς τότε σύγχρῶνῆς και άφησε μᾶλλον στῆς μεταγενέστερῆς ανθρωπῆς διαστρεβλωμένες αναμνήσεις και διηγήσεις, μέχρι τις σλαβικές επιδρῶμές (6^{ου} - 7^{ου} αι.), εγκαταστάσεις (7^{ου} - 8^{ου} αι.) και εσωτερικές στάσεις και ανταρσίες (8^{ου} - 9^{ου} αι.)¹⁸.

Η μῶαδική αφηγηματική πηγή πῶν μνημῶνεί μόνιμη σλαβική παρῶσία, και μάλιστα στην κεντρική Ελλάδα, ἡδη από τα τέλη τῶν 6^{ου} αι., είναι λῶπὸν ῶσιαστικά τῶν πρῶβληματικό *Χρῆνικόν* τῆς *Μῶμεμβασίας*, ὅπῶν γίνεται λόγῶς για υπῆιθέμενη *ῶβληρωτική* κατάληψη της (κεντρικής) Ελλάδας, τῆς Αττικής και τῆς Εύβῆας ἡδη από τῶν 587/88. Οι πῶν αξιόπιστες και σύγχρῶνες των γεγῶνόνων πηγές τῆς επῆχῆς, ὅπως λ.χ. ἡ συμπληρωματική *αγῶβληκή* συλλῶγῃ τῶν *Θαυμάτων* τῶν Αγῶν Δημητρίῶν, παρᾶ τα πρῶβλήματά τῆς¹⁹, αναφέρῶνται ὡστόσο σε σλαβικές επιδρῶμές και ὄχι σε εγκαταστάσεις, ἡ Ζηῖες πραγματῶνῆθησαν μάλιστα ἐναντίῶν των ἰδίων ακριβῶς περιῶχῶν τρεις δεκαετίες ἀργότερα (ca. 614-618). Ἀκόμη και ἡ Ἰσίδωρῶς Σεβίλλῆς υπῶστηρίζει ἐξᾶλλῶν ὅτι ἡ «*Sclavi Graeciam Romanis tulerunt*» κατᾶ τῶν πέμπτῶν ἐτῶν τῆς βασιλείας τῶν Ηρακλείῶν (ca. 614/15)²⁰. Σύμφωνα ἐπίσης με τις αφηγήσεις των Secundus τῶν Trento, Παύλῶν Διακόνῶν (πῶν βασίῶεται στῶν πρῶτῶν), Γεώργιῶν Πισιδίας, Ἰσίδωρῶν Σεβίλλῆς ἀλλᾶ και τα στῶχῆα πῶν παρῶχῶν τα πρῶναφερθέντα *Θαύματα*, ἡ κατάσταση στῶν σύνῶρῶν τῶν Δῶναβῆ και στῶν εσωτερικό των Βαλκανίων χειρῶρέυσε ἀπὸ τα μέσα περίπῶν τῆς δεκαετίας τῶν 610 και ἐξῆς²¹. Ἀναλυτικότερα:

Ὁ συγγραφέας τῆς α' συλλῶγῆς τῶν *Θαυμάτων* μας πληρῶφῶρει ὅτι ἔως τὴν πρώτην ῶργανωμένη πῶνιῶρκία τῆς Θεσσαλῶνικῆς, στα τέλη τῶν 6^{ου} αι. (μᾶλλον τῶν 597), ἡ κατῶκῶ

16 DAI, κεφ. 49 (cf. Moravcsik - Jenkins 1967, 228.1f.).

17 Χρυσανθόπῶν 1958, 115-126. Πρῶβλ. τῶν ἰδίῶν, "Νέαι πηγαὶ τῶν Χρῶνικῶν τῆς Μῶμεμβασίας", *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 26 (1952), 166-171; Του ἰδίου, "Περὶ τοῦ Χρονικοῦ τῆς Μονεμβασίας", *ΕΕΒΣ* 21 (1951), 238-253; Charanis P., "The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece", *DOP* 5 (1950), 139-166 (= *Studies on the Demography of the Byzantine Empire* [VR], London 1972, X).

18 Χρυσανθόπῶν 1958, 147-148.

19 Speck, "De miraculis Sancti Demetrii, qui Thessalonicam profugus venit, der Ketzerisches zu den Wundergeschichten des Heiligen Demetrios und zu seiner Basilica in Thessalonike", στο Kotzabassi S. - P. Speck (eds.), *Ποικῶνα Βῶζαντινά 12. Varia IV*, Bonn 1993, 257-532; Του ἰδίου, Nochmals zu den Miracula Sancti Demetrii: Die Version des Anastasius Bibliothecarius", στο Pratsch T. et alia (eds.), *Ποικῶνα Βῶζαντινά 13. Varia V*, Bonn 1994, 317-429. Πρῶβλ. Skedros J.C., *Saint Demetrios of Thessaloniki. Civic Patron and Divine Protector, 4th-7th Centuries CE* [Harvard Theological Studies 47], Harrisburg 1999, 107-115.

20 Isidori Hispalensis episcopi, *Historia de regibus Gothorum Chronicon*, PL 83, σῆλ. 1056; Mommsen Th. (ed.), *Chronica minora*, Berolini 1894, 479.

21 Cf. Χρυσανθόπῶν 1958, 40; Ηλιάδῆ 2003, 18; Curta 2001, 106-107; Haldon 1990, 43-44.

της πόλης δεν είχαν αντικρύσει ξανά «*φάλαγγα βαρβαρική*» και «*ἀγνώτες ἦσαν οἱ πολλοὶ τῶν πολιτῶν καὶ τῆς θέας αὐτῶν*». Οι πολιορκητές δεν γνώριζαν επίσης την περιοχή²². Μόνο κατά τις πολύ μετέπειτα πολιορκίες της Θεσσαλονίκης (τρίτη και τέταρτη αντίστοιχα υπό τον Άβαρο *χαγάνο*), επί Ηρακλείου (ca. 615/6 και 618 αντίστοιχα), μνημονεύονται πρόσφυγες εντός της πόλης. Οι τελευταίοι προέρχονταν από πολλές περιοχές και αστικά κέντρα του Ιλλυρικού (Ναϊσός, Σαρδική, περιοχές του Δούναβη, Παννονία, Δαρδανία κλπ.), καθώς οι Σλάβοι είχαν πλέον πραγματικά διεισδύσει κατά τρόπο μαζικό νοτίως του Δούναβη. Είχαν μάλιστα αρχίσει να επιτίθενται στις σημαντικές πόλεις του εσωτερικού (και όχι μόνο σε μικρά συνοριακά οχυρά), μαζί με τους Αβάρους, και να εγκαθίστανται στα αυτοκρατορικά εδάφη φέροντας μαζί τους πλέον «*τὰς αὐτῶν γενεάς μετὰ καὶ τῆς αὐτῶν ἀποσκευῆς*»²³. Ακόμη και κατά την τρίτη πολιορκία ή επίθεση κατά της Θεσσαλονίκης από τους Σλάβους (με αρχηγό τὸν Χάτζωνα) μαρτυρείται εντός της πόλης η παρῴσια αξιωματούχῳ πῶς υπαγόταν στὴ δακικὸν σκρίνιζτης επαρχότητος πραιτωρίῳ τῶν Ιλλυρικῶν· συνεπώς, μέχρι περίπτῳ τῶν 615 υφίσταται πιθανότατα ακόμη η ιλλυρική διζήκηση Δακίας (η διζήκηση Μακεδονίας, στὴ ευρύτερῃ ελλαδικὸ χώρῳ, βρισκόταν φυσικὰ νῆιότερα). Κατὰ συνέπεια, η αὐτοκρατορική συνέχιζε λῃρικά να ασκεί κάποιῃς μῆρφῃς διζήκητικὸ ἐλεγχῶ στις περιῆχῃς ανάμεσα στην ευρύτερη Μακεδονία και τῶν Δῶναβη. Μετὰ την ἀπῆρχια και της τέταρτης πῆιζρκίας (ca. 618/19) και ειδικὰ μετὰ την ἀπῆρχια και της πῆιζρκίας της Κωνσταντινῶπλης (a. 626) ἡ Ἀβαρῶ ἀπῆρθησαν ἀπὸ την ευρύτερη περιῆχῃ, ἀλλὰ πρῶφανῶς ὄχι και ἡ Σλάβῶ πῶ παρεμείναν σε περιῆχῃς πῶ γειτνίαζαν με τη Θεσσαλονίκη²⁴.

Ο Σ. Βρυώνης έχει επισημάνει ότι η πῶπιθανή χρῶνολόγηση της πρώτης πῆιζρκίας της Θεσσαλονίκης στὴν 597 (και ὄχι στὴν 586²⁵), καθιστὰ τη σλαβική μόνιμη διείσδυση στη νότια Ελλάδα κατὰ τῶς πρῶγενέστερῶς χρόνῶς μάλλῳ ἀνεδαφική²⁶. Πέραν αὐτῶ ὅμως, ἡ ὑπῶστηρικτῆς της χρῶνολόγησῃς της σλαβικής εγκατάστασῃς στα τέλη τῶν 6^ῶ αἰ. δεν ἐξηγῶν κατὰ τη γνώμη μας ικανῶπῆητικά γιατί τότε (ἀλλὰ και με πῶπῶν τρόπῶ βεβαίως, με τῶν ἐχθρὸ ὑπῶιθέμενα εγκατεστημένῶπῆῶ τόσῶβαθιά στὴν εσωτερικὴ της Χερσῶήσῶ) ἡ ἐπιχειρήσῃς τῶ αὐτοκρατορῶπῶ στρατῶ ἐναντίῶ των βαρβάρων εισβῶλέων πραγματῶπῆῆθησαν στην περιῆχῃ τῶ συνόρῶ τῶ Δῶναβη, ἀκόμη και πέρα ἀπὸ τῶν *limes*, περίπτῶ στα τελευταία χρόνια της βασιλείας τῶ Μαυρικῶ (582-602), και ὄχι στις πῶπῶ νῆιότερες ελλαδικῆς περιῆχῃς, ὅπῶ ὑπῶιθεται εἶχαν ἤδη διεισδύσει μόνιμα σλαβικῆς ῶμάδες. Η συνθήκη τῶ 598 ἢ 600 περιόριζε τῶς Ἀβάρῶς στα βόρεια τῶ Κάτω Δῶναβη· συνεπώς, ἡ ἰδιῶ και ἡ ὑπῶελείς τῶς δεν κατείχαν ἐδάφη νῆιότερα τῶ συγκεκριμένῶ πῶαμῶ και τῶ Σαῶ²⁷.

Κατὰ τῶν ἰδιαίτερα ἀξιόπιστῶν και σύγχρῶπῶν γεγῶτων Θεφύλακτῶ Σιμῶάττη «*διῶπῶπῆῃται δὲ ῶωμαίῶς καὶ Ἀβάρῶς ὁ Ἰστρῶς μεσίτης, κατὰ δὲ Σκλαυνηῶν ἐξῶσία τὸν πῶαμὸν διανῆξασθα*»²⁸. Ο Σιμῶάττης ἀναφέρει ὅτι η λεγόμενη «*Σκλαυνηία πῶηθῶς*» (ἀ' μνεία τῶ ὅρῶ στις πηγῆς ἀλλὰ με διαφῶρητικὴ σημασία ἀπὸ τη μετέπειτα ῶπῶασία), δηλαδή

22 Lemerle 1981, τ. I, συλλ. α', θαύμα γ', παρ. 124, 136.17f.

23 Lemerle 1981, τ. I, θαύμα α', παρ. 181, 175.

24 Lemerle 1981, τ. I, θαύμα γ', παρ. 219, 194.

25 Vryonis Jr. S., "The Evolution of Slavic Society and the Slavic Invasions in Greece. The First Major Attack in Thessaloniki, A.D. 597", *Hesperia* 50 (1981), 378-390; Korres Th., "Some Remarks on the First Two Major Attempts of the Avaroslavs to Capture Thessaloniki (597 and 614)", *Βυζαντινά* 19 (1998), 171-185.

26 Vryonis 1981, 419, 434.

27 Cf. Ferjancić 1984, 99f., 108.

28 De Boor C. (ed.), *Theophylakti Simocatae Historia*, Leipzig 1887, βιβλ. VII 15, 272.9f.

το πλήθος των Σλάβων, βρισκόταν ακόμη κατά το 601/02 βορείως του Δούναβη και της εκεί ευρισκόμενης συνοριακής γραμμής²⁹. Το επίσης αξιόπιστο *Στρατηγικόν* του ψευδο-Μαυρικίου, η σύνταξη του οποίου χρονολογείται πριν από τη δεκαετία του 630, αφήνει καθαρά να εννοηθεί ότι τα σλαβικά φύλα ζούσαν ακόμη κατά την εποχή της συγγραφής του πέρα από το Δούναβη. Ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος (μέσα 10^{ου} αι.) τοποθετεί, ως γνωστόν, την εγκατάσταση των Σέρβων, Κροατών και λοιπών Σλάβων της Δαλματίας στα χρόνια βασιλείας του Ηρακλείου (610-641), ενώ σημειώνει επίσης ότι η περιοχή που έγινε αργότερα γνωστή ως *Βουλγαρία* ήταν έως τότε «*ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν (...) τῶν Ῥωμαίων*». Ο ίδιος αναφέρει μάλιστα στην πραγματεία *Περὶ θεμάτων* ότι μόνο αρκετά αργότερα, «*ἀφ' οὗ τὸ τῶν Βουλγάρων γένος τὸν Ἰστρον ποταμὸν διεπέρασεν*» η ρωμαϊκή εξουσία άρχισε να μην αναγνωρίζεται στην ευρύτερη περιοχή (συνεπώς μετά το 680/81)³⁰.

Η θεσμική συνέχεια και η επιβίωση πολλών υστερορωμαϊκών και πρωτοβυζαντινών διοικητικών δομών και θεσμών στα βορειοδυτικά, κεντρικά και νότια Βαλκάνια και στην Αδριατική (δηλαδή στο παλαιό Ιλλυρικό και στη Θράκη) είναι γενικά αδιαμφισβήτητη, τουλάχιστον έως και το β' μισό του 7^{ου} αι., παρά δηλαδή τις αδιαμφισβήτητες μεγάλες υλικές καταστροφές και ανθρώπινες απώλειες από τις ξενικές εισβολές, τα σημαντικά πλήγματα και χάσματα στο ευρύτερο αστικό δίκτυο, τα συνακόλουθα προβλήματα στην επικοινωνία και τους μετέπειτα αναγκαστικούς και τελικά αναμενόμενους μετασχηματισμούς που υπέστη η βυζαντινή διοικητική, στρατιωτική και εκκλησιαστική οργάνωση, ώστε να ανταπεξέλθει στις νέες δύσκολες συνθήκες και απαιτήσεις των καιρών³¹. Τα αρχαιολογικά τεκμήρια καταδεικνύουν τα παραπάνω και παρέχουν σαφείς ενδείξεις για τη χρονολόγηση των σλαβικών εγκαταστάσεων στον 7^ο αι. Αναλυτικότερα:

Ο V. Πορονιό είχε χρονολογήσει αρχικά τις πρωιμότερες σλαβικές εγκαταστάσεις στον 6^ο αι., αλλά τελικά αποφάνθηκε σε νεότερη μελέτη του, λαμβάνοντας υπ' όψιν τα δεδομένα που παρέχουν οι αναφορές των κειμένων αλλά και το νομισματικό και λοιπό αρχαιολογικό υλικό, ότι τα ανασκαφικά ευρήματα μάλλον διαψεύδουν σλαβική επέκταση στο νοτιοδυτικό Ιλλυρικό και την Ελλάδα πριν από τις πρώτες δεκαετίες του 7^{ου} αι. Αν και ο ίδιος δεν απέρριψε την εκδοχή της πρώτης εγκατάστασης στο έτος 581, την οποία είχε αρχικά υποστηρίξει, επισήμανε ωστόσο σαφώς ότι οι γραπτές πηγές δεν είναι καταφατικά αποφασιστικές για την ύπαρξη εγκαταστάσεων νοτίως του Δούναβη κατά την περίοδο πριν τα έτη 614-616 (κατάκτηση πόλεων *διοικήσεως* Δακίας και επίθεση κατά της Θεσσαλονίκης από τον Χάτζωνα)³². Η κυκλοφορία των νομισμάτων στην *επαρχία* της Μικράς Σκυθίας επανήλθε επί αυτοκράτορα Φλαβίου Φωκά (602-610) στο επίπεδο που βρισκόταν πριν το 592/93, ενώ διακόπηκε σχεδόν σε όλες τις πόλεις και τα οχυρά της περιοχής μόνο γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 610³³.

29 Whitby M., *The Emperor Maurice and his Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, Oxford 1988, 184-191; Chrysos 2007, 124f.

30 *DAI*, κεφ. 31, 32, 35 (cf. Moravcsik - Jenkins 1967, 146f., 152.7f., 154.29-30, 164.6-9); *De them.*, κεφ. 44 (cf. Pertusi 1952, 84.7).

31 Cf. Παπαδημητρίου 2004, 147; Γκουτζιουκώστας - Μονίαρος 2009, 231, 238, 244; Γκουτζιουκώστας 2009, 121; Leveniot 2011, 295-296.

32 Popović 1975, 491-494; Popović 1978, 596f.; Popović 1980, 230f. Αντιθ. βλ. Popović 1984, 211 (αρχές 7^{ου} αι.).

33 Madgearu 1996, 35f.; Madgearu 2001, 207f.; Dimitrov 1997, 26f.; Zahariade 2006, 233-234; Καρδαράς 2010, 109.

Παρά τις αποδεδειγμένα εκτεταμένες καταστροφές, τα αρχαιολογικά δεδομένα, όπως λ.χ. τα νομίσματα³⁴, τα κεραμικά ευρήματα, οι σφραγίδες, οι επιγραφές και οι βυζαντινές πόρπες³⁵ (αλλά και τα κοσμήματα) τύπου *Sucidava* (ελλ. Σκεδεβά), *Pápa*, *Σαλώνων - Ιστρίας*, *Συρακουσών* (*Syracusa*) κλπ., τα ίχνη οχυρωματικών έργων ή κτιρίων σε πόλεις - οχυρά (λ.χ. Τρόπαιον, Ιστρία, Κάλλατις, Αλμυρίς, Δορόστολον, Αξιοπόλις, Καρσός, Ουλμιτών, Καπιδάβα) καθώς και η παρουσία αυτοκρατορικών στρατιωτικών δυνάμεων που τεκμαίρεται (και) από τα αφηγηματικά κείμενα καταδεικνύουν τη συνέχεια του τοπικού αστικού βίου³⁶ και της βυζαντινής κυριαρχίας σε πολλές περιφέρειες νοτίως του Δούναβη (ειδικά στη Μικρά Σκυθία και σε ορισμένα παρόχθια οχυρά) τουλάχιστον έως και τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Ηρακλείου, αν όχι και αργότερα. Οριστικό χρονικό *terminus ante quem* για τον αδιαμφισβήτητο τερματισμό του αυτοκρατορικού ελέγχου στην ευρύτερη περιοχή αποτελεί η προφανώς η βουλγαρική εγκατάσταση στις περιοχές εκατέρωθεν του Κάτω Δούναβη, γύρω στο 680/81³⁷.

Η κάθοδος και η οριστική παραμονή των Σλάβων στις νοτιότερες ελληνικές περιφέρειες συνδέεται πιθανώς με την καταστροφή των Φθιωτίδων Θηβών, στα νοτιοδυτικά του σημερινού Βόλου (α. 641)³⁸. Σε ό,τι αφορά στα ανασκαφικά δεδομένα από την νότια Ελλάδα, η αξιολόγηση της χειροποίητης κεραμικής της περιοχής από ιστορικούς και αρχαιολόγους και η χρονολόγησή της πέρασαν γενικά από ποικίλα διαφορετικά στάδια³⁹.

34 Chiriac 1995, 133-136; Gândilă 2006-2007, 105f.

35 Cf. Teodor 1984, 67f.; Baratte 1984, 167f.

36 Cf. W. Brandes, "Byzantine Cities in the Seventh and Eighth Centuries - Different Sources, Different Histories? Some Methodological Observations on the Relationship between Written, Numismatic, Sigillographic and Archaeological Sources used in Research into Byzantine Urbanism in the Seventh and Eighth Centuries", στο Brogiolo G. P. - Ward-Perkins B. (eds.), *The Idea and Ideal of the Town Between Late Antiquity and the Early Middle Ages* [Transformation of the Roman World 4], Leiden - Boston - Köln 1999, 29-57.

37 Florescu G. - R. Florescu - P. Diaconu (eds.), *Capidava* 1, Bucuresti 1958, 227-232; Scorpan C., *Limes Scythiae. Topographical and Stratigraphical Research on the Late Roman Fortifications on the Lower Danube* [BAR 88], Oxford 1980, 129; Teodor 1984, 66, σημ. 5, 68, σημ. 10; Metcalf D.M., "Avar and Slav Invasions into the Balkan Peninsula (c. 575-625). The Nature of the Numismatic Evidence", *JRA* 4 (1991), 140-148; Varsik 1992, 84; Fiedler U., *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*, Bonn 1992, τ. 1, 54-56; Dimitrov 1997, 31; Madgearu 2001, 210f.; Του ιδίου, "The Sucidava Type of Buckles and the Relations between the Roman Empire and the Barbarians in the 6th Century", *Arheologia Moldovei* 21 (1998), 217-222; Του ιδίου, "A Buckle of Pápa Type found in Early Byzantine Fortress Halmyris (Murighiol, Tulcea County)", *Peuce* 2 (15) (2004), 169-176; Bóna 2000, 165; Curta 2001, 155, 188-189; Poulter A., "Cataclysm on the Lower Danube: The Destruction of a Complex Roman Landscape", στο Christie N. (ed.), *Landscapes of Change. Rural Evolutions in Late Antiquity and the Early Middle Ages*, Aldershot 2004, 223-253; Γκουτζιουκώστας - Μονίαρος 2009, 217f.; Καρδαράς 2008, 260-261; Καρδαράς 2010, 110-111.

38 Σωτηρίου 1929, 8f.; Karayannopoulos 1971, 450; Karayannopoulos 1995, 12; Olga Karagiorgou, "Demetrias and Thebes: The Fortunes and Misfortunes of Two Thessalian Port Cities", στο Lavan L. - W. Bowden (eds.), *Recent Research in Late Antique Urbanism* [JRA. Supplementary Series 42], Portsmouth, Rhode Island 2001, 182-215. Πρβλ. Dujčev I., "Napadenija i zaselvane na Slavjanite na Balkanskija poluostron", *Voenno-istoričeski sbornik* 46.1 (1977), 69-84. Βλ. όμως τις επιφυλάξεις της Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου 2001, 75. Αντιθ. βλ. Stefanovica T., "Beitrag zur Frage der slawischen Ansiedlung Griechenlands", *Études Balkaniques* 2 (1977), 126-128 (κατά την ίδια η εγκατάσταση στη νότια Ελλάδα πραγματοποιήθηκε στα τέλη του 6^{ου} και στις αρχές του 7^{ου} αι.).

39 Αναγνωστάκης 1997, 295f; Μουτζάλη 2000, 64f.

Πολλοί ερευνητές χρονολόγησαν τα ευρήματα στον 7^ο αι.: εξέτασαν προσεκτικά τα χαρακτηριστικά των υπαρχόντων κεραμικών (πάχος τοιχωμάτων, ποιότητα και προσμίξεις πηλού, τρόπος ψησίματος, διακόσμηση) και, κυρίως, ανέλυσαν κριτικά τα κεραμικά σε συσχετισμό με τα υπόλοιπα αρχαιολογικά, νομισματικά και άλλα συνευρήματα (αλλά και με τα ευρήματα ερευνών και ανασκαφών σε άλλους αρχαιολογικούς τόπους) καθώς και με τη στρωματογραφία· τα τελευταία εξάλλου νομισματικά ευρήματα από την Ολυμπία ανάγονται στους χρόνους της βασιλείας του Φωκά, δηλαδή στην πρώτη δεκαετία του 7^{ου} αι. Ακόμη και τα σαράντα περίπου χειροποίητα αγγεία, ορισμένα με ίχνη καύσης νεκρών (τεφροδόχα), που βρέθηκαν στην Ολυμπία και αποδίδονται αδιαμφισβήτητα στους Σλάβους, χρονολογούνται πλέον στον 7^ο αι. και όχι στα τέλη του 6^{ου} με 7^ο αι., όπως υποστηριζόταν παλαιότερα⁴⁰.

Οι σχέσεις της βυζαντινής διοίκησης με τα σλαβικά φύλα που εγκαταστάθηκαν από τον κάτω ρου του Δούναβη έως και την Πελοπόννησο καθώς και το νομικό, οικονομικό και διοικητικό καθεστώς των τελευταίων υπήρξαν ποικίλα και ετερογενή. Διαφοροποιούνταν μεν ανάλογα με την περιοχή εγκατάστασης και την εκάστοτε χρονική, οικονομική και πολιτική - στρατιωτική συγκυρία, αλλά περιγράφονται στις μεσαιωνικές πηγές (αφηγηματικά κείμενα, επιστολές, επίσημα έγγραφα, μολυβδόβουλλα κλπ.) με τους εξής δηλωτικούς τεχνικούς όρους: *υπό πάκτον, υπήκοοι, ανδράποδα, εναπόγραφοι (πάροικοι), υπόφοροι, υποτεταγμένοι δουλοπρεπώς* (ή *δουλικώς*), *δουλεία* αλλά και *δούλωσις, υποταγή, οικείωσις* κ.ά.· η όποια δε προσπάθεια αμφισβήτησης της αυτοκρατορικής εξουσίας χαρακτηριζόταν ως *απόστασις* κλπ. και αντιμετωπιζόταν ανάλογα⁴¹. Οι λεγόμενες *σκλαβηνίες* των νοτιότερων Βαλκανίων υπήρξαν γενικά «κατεσπαρμένες» ανάμεσα στο παλαιότερο ελληνόφωνο πληθυσμιακό υπόστρωμα. Οι ίδιες και οι επικεφαλής τους (*άρχοντες* Βελεγεζιτών, Σερμησιάνων και Βουλγάρων, Εβιδιτών, Βηχιτών Ελλάδος, Θιβητών [;] Ελλάδος, Βαγενετίας, Σουβδελιτίας, Βελζητίας, Στρυμόνα [;], Κερμινίτζας, Λογγαβίτζας κλπ.⁴²) εντάχθηκαν στο ευρύτερο

40 Cf. Nestor 1969, 146-147 (τέλη 7^{ου} αι.); Popović 1975, 457; Weithmann 1978, 198f. (πρβλ. Vryonis 1981, 424); Karayannopoulos 1995, 32f.; Nystazopoulou-Pelekidou 1986, 354; Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου 2001, 78-79; Μουτζάλη 2000, 71, σημ. 38; Αναγνωστάκης 1997, 287f.; Αναγνωστάκης - Πούλου 1997, 260f. (κριτική ανάλυση των δεδομένων και χρονολόγηση των κεραμικών ευρημάτων [ταφικών κτερισμάτων και οικιακών αγγείων Άργους, Τίρυνθας, Ισθμίας, Εξαμιλίου Κορίνθου, Σπάρτης, Κορίνθου, Μεσσήνης, Ολυμπίας] στον 7^ο αι. και αποσύνδεσή τους από τις προγενέστερες επιδρομές). Για την τυπολογία βάσει της οποίας προτείνεται η αναχρονολόγηση των χειροποίητων αγγείων της Ολυμπίας και της Πελοποννήσου γενικότερα (στα μέσα του 7^{ου} ή και στις αρχές του 8^{ου} αι.), βλ. Völling Th., "The Last Christian Greeks and the First Pagan Slavs in Olympia", στο Κουντούρα-Γαλάκη Ε. (ed.) 2001, 303-323; Vida T. - Th. Völling, *Das slawische Brandgräberfeld von Olympia* [Archäologie in Eurasien 9], Rahden 2000. Εν συντομία, πρβλ. Λαμπροπούλου - Μουτζάλη 2003-2004, 333f.

41 Leveniot 2011, 295-296; Λεβενιώτης 2012-2013, 105; Αναγνωστάκης - Λαμπροπούλου 2001, 35.

42 Ferluga J., "Archon: Ein Beitrag zur Untersuchung der südslavischen Herrschentitel im 9. und 10. Jh. im Lichte der byzantinischen Quellen", *Tradition als historische Kraft*, Berlin 1982, 254-266; Koder J., "Zu den Archontes der Slawen in De Administrando Imperio 29, 106-115", *Wiener slavistisches Jahrbuch* 29 (1983), 128-131; Krsmanović B., "Une donnée sur l'archontia Slave au XIème siècle", *ZRV* 34 (1995), 69-77; Oikonomides N., "L'archonte slave de l'Hellade au VIIIe siècle", *VV* 55 (80.2) (1998) 111-118; Seibt W., "Siegel als Quelle für Slawenarchonten in Griechenland", *SBS* 6 (1999), 27-36; Του ιδίου, "Weitere Beobachtungen zu Siegeln früher Slawenarchonten in Griechenland", στο Αβραμέα Α. - Α. Λαΐου - Ε. Χρυσός (eds.), *Βυζάντιο. Κράτος και κοινωνία. Μνήμη Νίκου Οικονομίδη* [ΕΙΕ], Αθήνα 2003, 459-465; Wassiliou A.-K., Neue Siegel der 1. Hälfte de 9. Jh. aus Südostbulgarien. Mit einem Appendix zu den Drugubiten, *Acta Musei Varnaensis* 2 (2004) (*Numismatic and Sphragistic Contributions to History of the Western Black Sea Coast*,

διοικητικό, οικονομικό και στρατιωτικό οργανωτικό πλαίσιο της αυτοκρατορίας⁴³. Ο σταθερός έλεγχος της τελευταίας όχι μόνο επί της μεγαλύτερης πόλεως της ευρύτερης περιοχής, της Θεσσαλονίκης, αλλά και επί των ακτών του Αιγαίου και σημαντικού τμήματος της τοπικής μακεδονικής ενδοχώρας, όπου υπολογίσιμα αστικά κέντρα επιβίωσαν (υπό βυζαντινή μάλιστα εξουσία), υπήρξαν επίσης αδιαμφισβήτητα ιστορικά γεγονότα⁴⁴.

Οι προαναφερθέντες παράγοντες υπήρξαν κρίσιμοι και αποφασιστικοί για τη μετέπειτα, μακροχρόνια αλλά σταθερή, θρησκευτική, γλωσσική και τελικά εθνολογική αφομοίωση των απογόνων των Σλάβων επήλυδων του 7^{ου} αι. στις νοτιότερες ελληνοφώνες περιφέρειες της Χερσονήσου τῷ Αίμῳ (7^{ος} - 15^{ος} αι.). Αντιθέτως τα πρώην λατινόφωνα κεντρικά, βόρεια και δυτικά Βαλκάνια, ὅπῳ Ζάμεσζ πῶλιτικός έλεγχζ τῷ Βυζαντίῳ έπαιψε να υφίσταται για αιώνες και ἡ καταστρῶφές τῷ αστικῷ δικτύῳ υπήρξαν πῶλύ μεγαλύτερες, εκσλαβίστηκαν ἡλῶληρωτικά και μόνιμα ἀπὸ τα μέσα τῷ 7^ῳ αι. και εξής⁴⁵.

Συμπερασματικά: Τα υπάρχοντα στοιχεία που παρέχουν οι πληροφορίες των αφηγηματικών και λοιπών γραπτών πηγών καθώς και τα αρχαιολογικά τεκμήρια καταδεικνύουν αφενός ότι η εγκατάσταση των σλαβικών φύλων νοτίως του Δούναβη πραγματοποιήθηκε μετά τις αρχές του 7^{ου} αι. και αφετέρου ότι η αυτοκρατορική κυριαρχία επιβλήθηκε στους επήλυδες και συνεπώς συνέχισε να υφίσταται, παρά τα όποια προβλήματα, στις νοτιότερες περιοχές των Βαλκανίων αλλά ακόμη και στις βορειότερες και ανατολικότερες περιφέρειες αυτών, δηλαδή στον Κάτω Δούναβη, τουλάχιστον μέχρι τη βουλγαρική εγκατάσταση του 680/81.

Βιβλιογραφία / Bibliography

Αναγνωστάκης Η., “Η χειροποίητη κεραμική ανάμεσα στην Ιστορία και την Αρχαιολογία”, *Βυζαντινά* 17 (1997), 287-330

Αναγνωστάκης Η. - Α. Λαμπροπούλου, “Μια περίπτωση εφαρμογής του βυζαντινού θεσμού του ασύλου στην Πελοπόννησο. Η προσφυγή των Σλάβων στο ναό του Αγίου Ανδρέα Πατρών”, *Σύμμεικτα* 14 (2001), 29-47

Αναγνωστάκης Η. - Ν. Πούλου, “Η πρωτοβυζαντινή Μεσσήνη (5^{ος}-7^{ος} αι.) και τα προβλήματα της χειροποίητης κεραμικής στην Πελοπόννησο”, *Σύμμεικτα* 11 (1997) 229-322

Baratte F., “Les témoignages archéologiques de la présence slave au sud du Danube”, στο Lemerle P. et alia 1984, 163-180

Barišić F., “Car Foka (602-610) i podunavski Avaro-Sloveni (De Avaro-slavis in Phocae imperatoris aetate)”, *ZRV* 4 (1956), 73-88

Barišić F., “Proces slovenske kolonizacije Istocnog Balkana”, στο Benać - Čović (eds.) 1969, 11-27

Benać A. - B. Čović (eds.), *Simpozijum predslovenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slovena (Mostar, 24-26 oktobra 1968)* [Centar za balkanološka istraživanja 4], Sarajevo 1969

Bóna I., “Die Awarenfeldzüge und Untergang der byzantinischen Provinzen an der unteren Donau”, στο Bálint Cs. (ed.), *Kontakte zwische Iran, Byzanz und der Steppe im 6.-7. Jahrhundert* [Varia Archaeologica Hungarica 9], Budapest - Napoli - Roma 2000, 163-183

International Conference, Varna, Septembre 12th-15th 2001, 246-254, ειδικά 249-250; Živković 2008, 71f.; Gkoutzioukostas 2012-2013, 67f.; Λεβενιώτης 2012-2013, 104-105, 129.

43 Chrysos 2007, 123f.

44 Gkoutzioukostas 2012-2013, 63f.

45 Λεβενιώτης 2012-2013, 86.

Cheyne J.-Cl. et alia, *Ο βυζαντινός κόσμος. Τόμος Β'. Η Βυζαντινή αυτοκρατορία (641-1204)*, μτφρ. Α. Καραστάθη, Αθήνα 2011 (α' έκδ. Paris 2006)

Chiriac C., "About the Presence of Byzantine Coins in Dobroudja during the 7th Century", *Dobroudja* 12 (1995) [*Numismatic and Sphragistic Contributions to Ancient and Medieval History of Dobroudja. International Symposium, Dobrich 1993*], 133-136

Chrysos E., "Settlements of Slavs and Byzantine Sovereignty in the Balkans", στο Belke K. - E. Kislinger - A. Külzer (eds.), *BYZANTINA MEDITERRANEA. Festschrift für Johannes Koder zum 65. Geburtstag*, Wien - Köln - Weimar 2007, 123-135

Χρυσανθόπουλος Ε., *Τὰ βιβλία τῶν Θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὸ Χρονικὸν τῆς Μονεμβασίας καὶ αἱ σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἱστορικὴ μονογραφία*, Ἀθήναι 1958

Curta F., *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*, Cambridge 2001

Curta F., "Barbarians in Dark Age-Greece: Slavs or Avars?", στο Stepanov C. - V. Vackova (eds.), *CIVITAS DIVINO-HUMANA in honorem annorum LX Georgii Bakalov*, Sofia 2004, 513-550

Dimitrov Ch., "Die Awareneinfälle in die Provinz Scythia Minor (584-626 n. Chr.)", στο Chocolčev Ch. - R. Pillinger - R. Harreither (eds.), *Von der Scythia zur Dobrudža* [Miscellanea Bulgarica 11], Wien 1997, 26-34

Ferjancić B., "Invasions et installation des Slaves dans les Balkans", στο Lemerle P. et alia 1984, 85-108

Gândilă A., "Early Byzantine Capidava: The Numismatic Evidence", *Cercetări Numismatice* (2006-2007), 105-130

Γκουτζιουκώστας Α.Ε., "Η διοίκηση Θράκης κατά την πρώτη βυζαντινή περίοδο", στο Αλμπανούδης Π. - Γ. Μηνούδης (eds.), *Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου «Ανατολική Ρωμυλία. Ιστορία και πολιτισμός»* [Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων Α. Ρωμυλίας [Π.Ο.Σ.Α.Ρ.]], Θεσσαλονίκη 2009, 105-121

Gkoutzioukostas A.E., "The prefect of Illyricum and the prefect of Thessaloniki", *Βυζαντικά* 30 (2012-2013) (Αφιέρωμα στη Θεσσαλονίκη για τα 100 χρόνια από την απελευθέρωσή της) 45-78

Γκουτζιουκώστας Α.Ε. - Μονίαρος Ξ.Μ., *Η περιφερειακή διοικητική αναδιοργάνωση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από τον Ιουστινιανό Α' (527-565): η περίπτωση της Quaestura Iustiniana exercitus* [Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών 22], Θεσσαλονίκη 2009

Haldon J.F., *Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture*, Cambridge 1990

Ηλιάδη Α.Κ., *Τα «Θαύματα» του Αγίου Δημητρίου ως ιστορικές πηγές. Επιδρομές και σλαβικές αποικίσεις εντεύθεν του Δουνάβεως*, Τρίκαλα 2003

Kaegi W.E., *Ἡράκλειος. Αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου*, μτφρ. Δ. Κωνσταντίνου, Αθήναι 2007 (α' έκδ. Cambridge 2003)

Karayannopoulos J., "Zur Frage der Slavenansiedlungen auf dem Peloponnes", *RESEE* 9 (1971), 443-460

Karayannopoulos J., *Zur Frage der Slavenansiedlung im griechischen Raum, Vordruck aus «Byzanz und sein Nachbarn»* [Südosteuropa Jahrbuch 26], München 1995

Καρδαράς Γ.Θ., "Οι βυζαντινοαβαρικές διενέξεις και η μεθόριος του Δούναβη", στο Πατούρα-Σπανού Σ., *Η μεθόριος του Δούναβη και ο κόσμος της στην εποχή της μετανάστευσης των λαών (4^{ος}-7^{ος} αι.)*, επιμ. Γ.Θ. Καρδαράς [ΕΙΕ. ΙΒΕ. Ερευνητική Βιβλιοθήκη 6], Αθήνα 2008, 237-266

Καρδαράς Γ.Θ., *Το Βυζάντιο και οι Άβαροι (Στ'-Θ' αι.). Πολιτικές, διπλωματικές και πολιτισμικές σχέσεις* [ΕΙΕ. ΙΒΕ. Μονογραφίες 15], Αθήνα 2010

Κουντούρα-Γαλάκη Ε. (ed.), *Οι σκοτεινοί αιώνες του Βυζαντίου (7^{ος}-9^{ος} αι.)* [ΕΙΕ. ΙΒΕ. Διεθνή Συμπόσια 9], Αθήνα 2001

- Kresten O., "Zur Echtheit des Sigillion des Kaisers Nikephoros I. für Patras", *Römische historische Mitteilungen* 19 (1977), 15-78
- Λαΐου Α. et alia, *Οικονομική ιστορία του Βυζαντίου από τον 7^ο έως τον 15^ο αιώνα* [MIET], Αθήνα 2006 (α' έκδ. Washington 2002)
- Λαμπροπούλου Α.Ι. - Α.Γ. Μουτζάλη, "Πρωτοβυζαντινό λουτρό στην Πάτρα. Τεκμήριο για την επιβίωση της πόλης κατά τους σκοτεινούς αιώνες", *Σύμμεικτα* 16 (2003-2004), 315-336
- Lemerle P., "Invasions et migrations sur les Balkans", *Revue historique* 211 (1954), 265-308
- Lemerle P., "La chronique improprement dite de Monemvasie. Le contexte historique et légendaire", *REB* 21 (1963), 5-49
- Lemerle P. et alia, *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin. Actes du colloque organisé par l'Ecole française de Rome (Rome, 12-14 mai 1982)* [CEFR 77], Roma 1984
- Lemerle P. (ed.), *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans. I. Le texte, II. Le commentaire* [Centre national de la recherche scientifique], Paris 1981
- Leveniot G.A., "Byzantine Dominion in the Balkans during the 7th - 8th C. and Its Modern Cartographic Representation", *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies. Sofia, 22-27 August 2011. Volume III. Abstracts of Free Communications*, Sofia 2011, 295-296
- Λεβενιώτης Γ.Α., "Η μεσαιωνική Μακεδονία και τα σλαβικά φύλα στην ιστοριογραφία της FYROM. Προβλήματα και αντιφάσεις της σύγχρονης έρευνας", *Βυζαντιακά* 30 (2012-2013) (*Αφιέρωμα στη Θεσσαλονίκη για τα 100 χρόνια από την απελευθέρωσή της*) 81-131
- Λεβενιώτης Γ.Α., "Οι πληροφορίες των οικωνυμίων και τοπωνυμίων για τις μεσαιωνικές σλαβικές εγκαταστάσεις στον ελλαδικό χώρο", *Εγνατία* 16 (2012-2013) (υπό έκδοση)
- Lilie, R.-J., "Kaiser Herakleios und die Ansiedlung der Serben. Überlegungen zum Kapitel 32 des Administrando Imperio", *Südost-Forschungen* 44 (1985), 17-43
- Λουγγής Τ., "Δοκίμιο για την κοινωνική εξέλιξη στη διάρκεια των λεγόμενων «Σκοτεινών αιώνων» (602-867)", *Σύμμεικτα* 6 (1985), 139-222
- Madgearu A., "The Province of Scythia and the Avaro-Slavic Invasions (576-626)", *Balkan Studies* 37 (1996), 35-61
- Madgearu A., "The End of Town-Life in Scythia Minor", *Oxford Journal of Archaeology* 20.2 (2001), 207-217
- Maksimović Lj., "O hronologiji slovenskih upada na vizantijsku teritoriju krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina VI veka", *ZRV* 8.2 (1964), 263-271
- Moravcsik G. - R.J.H. Jenkins (eds.), *Constantine Porphyrogenitus. De Administrando Imperio* [CFHB 1], Washington DC 1967
- Morrisson C. et alia, *Ο βυζαντινός κόσμος. Τόμος Α': Η ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία (330-641)*, μτφρ. Α. Καραστάθη, Αθήνα 2007 (α' έκδ. Paris 2004)
- Μουτζάλη Α.Γ., "Σλάβοι στη βυζαντινή Πελοπόννησο", *Αρχαιολογία και Τέχνες* 74 (Μάρτιος 2000), 64-72
- Nestor I., "La pénétration des Slaves dans la péninsule Balkanique et la Grèce continentale. Considérations sur les recherches historiques et archéologiques I", *RESEE* 1 (1963), 41-68
- Nestor I., "Les éléments les plus anciens de la culture matérielle slavs dans les Balkans", στο Benač - Čović (eds.) 1969, 141-148
- Nystazopoulou-Pelekidou M., "Les Slaves dans l'Empire byzantin", *17th International Byzantine Congress. Major Papers. Dumbarton Oaks / Georgetown Un., 3-8 August 1986*, Washington DC 1986, 345-367
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ., *Σλαβικές εγκαταστάσεις στη μεσαιωνική Ελλάδα. Γενική επισκόπηση* [Όψεις της βυζαντινής κοινωνίας 8. Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν], Αθήνα 1993

- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ., *Βυζάντιο και Σλάβοι - Ελλάδα και Βαλκάνια (6^{ος} - 20^{ος} αι.)*, Θεσσαλονίκη 2001
- Olajos Th., "Contribution à la chronologie des premières installations des Slaves dans l'Empire byzantin", *Byz.* 55 (1985), 506-515
- Olster D., *The Politics of Usurpation in the Seventh Century: Rhetoric and Revolution in Byzantium*, Amsterdam 1993
- Παπαδημητρίου Π.Γ., "Θεσμικές σχέσεις και στάδια της ενσωμάτωσης των σλαβικών πληθυσμών στη Βυζαντινή αυτοκρατορία κατά το δεύτερο μισό του 7^{ου} αιώνα", *Βυζαντινά* 24 (2004), 167-218
- Pertusi A. (ed.), *Constantino Porfirogenito De Thematibus* [Studi e Testi 160], Città del Vaticano 1952
- Popović V., "Les témoins archéologiques des invasions avaro-slaves dans l'Illyricum byzantin", *MEFR* 87 (1975), 445-504
- Popović V., "La descente des Koutrigours, des Slaves et des Avars vers la mer Egée: le témoignage de l'archéologie", *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, Paris 1978, 596-648
- Popović V., "Aux origines de la slavisation des Balkans. La constitution des premières sklavinies macédoniennes vers la fin du 6e siècle", *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, Paris 1980, 230-257
- Popović V., "Byzantines, Slaves et autochthones dans le province de Prevalitane et Nouvelle Epire", στο Lemerle P. et alia 1984, 181-243
- Σωτηρίου Γ., "Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὰς ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ ἀνασκαφάς", *Αρχαιολογική Ἐφημερίς*, ἐν Ἀθήναις 1929, 1-150
- Tăpkova-Zaimova V., "Sur quelques aspects de la colonisation slave en Macédoine et en Grèce", *Études Balkaniques* 1 (1964), 111-123
- Tăpkova-Zaimova V., *Nasestvija i etnički promeni na Balkanite prez VI-VII v.*, Sofija 1966 (= *Byzance et les Balkans à partir du VIe siècle* [VR], London 1979, VII)
- Teodor D.G., "Origines et voies de penetration des slaves au sud du bas-Danube (VIe-VIIe siècles)", στο Lemerle P. et alia 1984, 63-84
- Varsik V., "Byzantinische Gürtelschnallen im mittleren und unteren Donaurum im 6.-7. Jahrhundert", *Slovenská Archeologia* 40.1 (1992), 77-106
- Vryonis Jr. S., *Balkan Studies* 22 (1981) 404-439 (βιβλιοκρισία στον Weithmann 1978)
- Weithmann M.W., *Die slavische Bevölkerung auf der griechischen Halbinsel. Ein Beitrag zur historischen Ethnographie Südosteuropas*, München 1978
- Zahariade M., *Scythia Minor. A History of a Later Roman Province (284-681)* [Pontic Provinces of the Later Roman Empire 1], Amsterdam 2006
- Živković T., *Forging Unity. The South Slavs Between East and West: 550-1150*, Belgrade 2008

Georgios A. Leveniotēs

**THE DATING OF THE SLAVIC SETTLEMENTS IN THE BALKANS AND THE
BYZANTINE SOVEREIGNTY IN THE AREA DURING THE 7TH CENTURY AD.**

The paper attempts a combinatorial analysis of the informations coming from narrative sources and other written texts, the archaeological findings and other scientific data in order to prove that the permanent settlements of the Slavic tribes within the Balkan peninsula took place during the 7th century AD. It also attempts to show that the Byzantine dominion in the forenamed geographical area did not utterly collapse, as many modern historians and cartographers continue to maintain in their works. On the contrary, a certain structural continuity of military, civilian and church institutions, established in the post-Roman to early-Byzantine eras, did persist in some parts of erstwhile Illyricum and Thrace after the cataclysmic events of the 6th and 7th centuries. Moreover, the Byzantine empire managed to impose its direct control on the newcomers in the southern parts of the Balkans and to assimilate them gradually from the 7th century onwards.

